

BİBLİYOGRAFYA :

Gilbert Abcarian — George S. Masannat, *Contemporary Political Systems*, New York 1970, s. 370-372; Edmond Jouve, "La montée du Tiers Monde Sur la Scène Internationale", *Mélanges Offerts À George Burdeau*, Paris 1977, s. 1127-1154; A. Mahtar M' Bow, "Voici l'Afrique", *Le Nouveau dossier Afrique*, Marabout 1977, s. 14-15; Baskin Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği/Kara Afrika Modeli*, Ankara 1977, s. 220-221; E. A. Boateng, *A Political Geography of Africa*, Cambridge 1980, s. 248-271; *The Cambridge Encyclopedia of Africa* (ed. Roland Oliver), London 1984, s. 460-461; Samauhi Fawq el'Adah, *A Dictionary of Diplomacy and International Affairs*, Beirut 1986, s. 300-301; *Africa South of the Sahara 1988*, London 1987, s. 199-201; Hilmi S. Yousuf, "The OAU and the African Liberation Movement", *Pakistan Horizon*, sy. XXXVIII/4, Karachi 1985, s. 55-67.

DAVUT DURSUN

AFSUN

(bk. SİHİR).

AFŞAR

(bk. AVŞAR).

AFŞARLILAR

(bk. AVŞARLILAR).

AFŞİN

XI. yüzyılın en tanınmış
Selçuklu beylerinden.

"Afşin", aslında Üşrüsene beylerinin unvanı idi. Bununla beraber kelime, bu Oğuz beyinin unvanı değil adı olmalıdır. Afşin'in babasının adı Bekçidir. Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya yapılan akınlar, 1063'te Alparslan'ın tahta geçmesi üzerine Bizans için daha tehlikeli bir hal almıştı. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Bizans ucunda yaşayan Oğuz (Türkmen) gruplarının Seyhun boyları ile Horasan'dan gelen yeni ve kalabalık oymaklarla daha da güçlenmiş olmalarıdır. Bu gruplardan birinin Arrân'da (Er-rân), diğerinin Azerbaycan'da, bir başkasının da Van gölü çevresinde yurt tuttukları anlaşılmaktadır. Sonuncu grup, "Horasan Sâları" unvanını taşıyan bir kumandan tarafından idare edilmekteydi. İşte Afşin, tarih sahnesinde ilk defa bu Oğuz grubunun en büyük beylerinden biri olarak görülmektedir. 1066 yı-

linda Hâcib Gümüş Tegin, yanında Emîr Afşin ve diğer beyler olduğu halde Murat ve Dicle boylarındaki bazı yerleri aldıktan sonra Nizip'i kuşattıysa da alamadı. Bunun üzerine Hisnımansûr (Adıyaman) yöresine girdi, burada pek çok ganimet elde etti; geri dönerken de Bizans'ın Urfa Valisi Aruandanos ile karşılaştı. Yapılan savaşta Aruandanos mağlûp oldu ve esir düşerek kumandanları ve bazı askerleriyle birlikte Urfa önünde satıldı. Afşin daha sonra pek çok esir ve ganimetle geri döndü.

Emîr Afşin, bu önemli seferde büyük rol oynamasına rağmen, Gümüş Tegin'in kardeşini Ahlat'ta öldürmesine kayıtsız kalamadı ve Gümüş Tegin'i öldürdü. Ancak sultan tarafından cezalandırılacağından korkup adamlarıyla birlikte Ayıntab taraflarına geldi. Orada akınlar yaptıktan sonra Antakya bölgesine indi, burayı da görülmemiş bir şekilde talan etti ve Antakya şehrini kuşattı (1068). Bu sırada Alparslan'ın, kendisini bağışladığı haberinin gelmesi üzerine Antakyalılar'la anlaştı. Buna göre Antakyalılar Türk kumandanına 100.000 altınla aynı değerinde kıymetli kumaş (dîbâc) ve eşya verdiler. 2 Mayıs 1068'de Alparslan'ın yanına gitmek üzere Antakya'dan ayrıldı.

1069'da Bizans Hükümdarı Romanos Diogenes büyük bir ordu ile Halep bölgesinde savaşırken Emîr Afşin de Anadolu içlerine girip Sakarya kıyılarına kadar gitmiş, bir Bizans kumandanının yardımıyla Sivrihisar'ın güneyindeki Ammüriyye (Amorion) şehrini zaptedip yağmalamıştı. Buradan İstanbul'a doğru ilerlerken Romanos Diogenes'e ait altı bin attan oluşan bir sürüyü de ele geçirdi. Faaliyetlerinden haberdar olan Romanos Diogenes yolunu kesmek istediye de başaramadı ve Afşin Çukurova'dan geçerek Antakya bölgesine ulaştı. Çevreyi yağma ettikten sonra Antakya'yı tekrar kuşattı, fakat şehir halkının teklif ettiği 20.000 altını kabul edip kuşatmayı kaldırdı.

1070'te Er Basgan'ın Bizans'a iltica etme olayı meydana geldi. Selçuklu hânedanına mensup olan Er Basgan, aynı zamanda Alparslan'ın kız kardeşi Gevher Hatun'un kocasıydı. Onun, Alparslan'ın Tuğrul Bey'in halefi olmasını istediği ve bunun için çalıştığı bilinmektedir. Bugün henüz bilinmeyen bazı sebeplerden dolayı Selçuklu hükümdarını

kızdırmış, sultanın buyruklarını dinlemeyen ve muhtemelen bu yüzden kendilerine "Yâvegiyye" (kaçaklar, itaatsizler) denilen Oğuzlar'dan oluşan bir topluluğun başına geçmişti. Aynı yılın sonlarında Hemedan'dan Van gölü çevresine gelen Alparslan, Erciş ve Malazgirt'i kolayca aldıktan sonra Emîr Afşin'e, Er Basgan'ı yakalayıp huzuruna getirmesini emretti. Bunu haber alan Er Basgan, emri altındaki Yâvegiyye ile Bizans ülkesine doğru kaçtı, Afşin de onu takibe koyuldu. Bu arada Er Basgan, karşısına çıkan Bizans kumandanı Manuel Komnenos'u ağır bir yenilgiye uğratarak esir aldı. Manuel, Er Basgan'ın mülteci sıfatıyla geldiğine ancak esir düştüğü zaman inandı; Afşin'in yaklaşmakta olduğu haberi alınınca da ikisi birlikte süratle İstanbul'a doğru hareket ettiler. Afşin de takibe devam ederek bazı kaynaklara göre İstanbul yakınlarına kadar gitti. Ancak kışın bastırması üzerine yanındaki pek çok esir ve ganimetle Ahlat'a dönüp durumu Alparslan'a bildirdi. Emîr Afşin Malazgirt Savaşı'na da katılmış ve zaferin kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır.

1077'de Selçuklu Hükümdarı Melikşah Suriye'yi kardeşi Tutuş'a iktâ* etti ve başta Afşin olmak üzere birçok Oğuz beyini onun hizmetine verdi. Tutuş bu beylerle birlikte Halep'i kuşattıysa da alamadı. Sonra Dimaşk Valisi Atsız'ın yardım istemesi üzerine oraya gitti. Dimaşk'ta Tutuş'un Atsız'ı öldürmesi, Afşin'in ona olan güvenini sarstı ve askerinin çoğu ile birlikte hizmetinden ayrılmasına sebep oldu. Kuzeye doğru yönelen Afşin, etrafı yağmalayarak Antakya yöresine geldi ve orayı da talan etti. Sonunda şehir halkı istediği parayı verince, 1078'de pek çok ganimetle birlikte Diyarbekir'e doğru hareket etti. Sibt İbnü'l-Cevzî, bu hadiseyle ilgili olarak Antakyalılar'ın bir taraftan 30.000 altın vermeyi vaad edip Afşin'i oyalarken diğer taraftan da Tutuş'u çağırıldıklarını, Afşin'e kızgın olan Tutuş'un harekete geçtiğini, bunun üzerine Afşin'in de Diyarbekir'e kaçtığını yazmaktadır. Azimî de Afşin'in gelmesinden sonra Halep bölgesinde kıtlık çıktığını bildirir. Bundan sonra hiçbir kaynaktan Emîr Afşin'e dair bir kayıt mevcut değildir. Bu durum, onun yurduña döndükten kısa bir zaman sonra ölmüş olabileceğini hatıra getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Urfalı Mateos, *Vekāyi'nâme* (trc. Hrnt D. Andreasyan), Ankara 1968, s. 133, 134; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. Krenkow), Haydarâbâd 1357-59/1938-40, VIII, 254-255; Sibtü İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zeman fî Târihi'l-âyan* (Selçuklular'la ilgili kısımları neşreden Ali Sevim), Ankara 1968, s. 137, 139, 144, 146, 147, 149, 197, 201; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Dimaşk 1951-68, II, 11, 12, 56, 65, 67, 88; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 60, 61, 65, 66, 68; [Azîmî, Muhammed b. Ali], "La Chronique abrégée d'al-Azîmî" (nşr. C. Cahen), *JA*, CCXXX (1938), s. 358-362.

FARUK SÜMER

AFŞİN, Haydar b. Kāvūs

(حیدر بن کاووس الافشین)

(ö. 226/841)

Abbâsî halifeleri Me'mûn ve Mu'tasım'ın meşhur Türk kumandanı.

İslâmî fetihler sırasında Mâverâünnehir'deki Üşrüsene bölgesi hükümdarlarına verilen bir unvan olan afşin kelimesi, kökü bilinmeyen bir özel isim olarak Orta dönem Farsça'sında geçen pişin'in Arapçalaştırılmış şeklidir. Bu bölgedeki son ve en meşhur hükümdar Afşin Haydar b. Kāvūs'un mensup olduğu ailenin ne zamandan beri Üşrüsene'de hüküm sürdüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte, milâdî VII. yüzyılın ortalarında Göktürk Kağanlığı'nın zayıflaması üzerine Mâverâünnehir'deki diğer küçük devletlerle beraber ortaya çıktığı söylenebilir. Bu aileden tesbit edilebilen ilk şahıs olan Hara (Kara) Buğra'nın (خره بغره), 736 yılında Horasan Valisi Esed b. Abdullah el-Kasrî ile Türgiş Kağanı Su-lu arasındaki savaşta Su-lu Kağan'ın safında yer aldığı bilinmektedir. Kara Buğra'nın oğlu ve Afşin'in dedesi Han Hara (Kara) (خان خره), 178 (794-95) yılında Horasan Valisi Fazl b. Yahyâ el-Bermekî ile mücadele etmişti. Babası Kāvūs, Halife Me'mûn zamanında Abbâsî hâkimiyetini kabul etmiş, ancak Me'mûn'un Bağdat'a dönüşünden sonra (819) tekrar bağımsızlığını kazanmıştı. Bu sırada Kāvūs ailesi arasında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle Bağdat'a gelerek Müslümanlığı kabul eden Afşin, Me'mûn'un gönderdiği orduya rehberlik ederek Üşrüsene'nin fethini sağladı. Abbâsîler'in hizmetine ne zaman girdiği belli değildir; ancak 206 (821-22) yılında Bağdat'a gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Afşin'in kumandan olarak katıldığı askerî faaliyetler, Me'mûn'un son yıllarında Mısır'da çıkan isyanları bastırmakla görevlendirilmesiyle başlar. 830 yılında Mısır'a gönderilen Afşin burada yaklaşık iki yıl kaldı ve Muharrem 217'de (Şubat 832) Mısır'a giden Me'mûn'un öncü kuvvetler kumandanı olarak görev aldı. Halife Me'mûn'un 833'teki son Bizans seferine katıldı ve onun sefer sırasında ölümü üzerine Mu'tasım'ın halife olmasında diğer Türk kumandanlarıyla birlikte önemli rol oynadı.

Mu'tasım'ın halife olmasıyla Afşin'in ikbal devri başladı. Azerbaycan'da 201 (816-17) yılından beri hüküm süren Bâbek el-Hürremî'nin isyanını bastırmakla görevlendirildi; aynı zamanda Azerbaycan valiliğine tayin edildi. Afşin, Haziran 835'te Bağdat'tan ayrıldı. Berzend'de karargâh kurup önce Bağdat ile Berzend arasındaki yolu emniyete aldı. Kış Berzend'de geçirdikten sonra 836 baharında Bâbek'in başşehri Bezz'e karşı hücumla geçti, fakat bir sonuç elde edemedi. İkinci hücumda da başarı sağlanamadı, ancak Bâbek'in kuvvetleri iyice baskı altına alınmış oldu. 837 yılı ilkbaharında yeniden hücumla geçen Afşin, uzun bir kuşatmadan sonra Bezz'i zaptetti (Ağustos 837), Bâbek ise kaçmayı başardı. Bâbek'i takibe gönderilen birlik onu Sehl b. Simbat adlı bir Ermeni'nin yanında yakalayarak Afşin'e getirdi. Bağdat'ta Halife Mu'tasım tarafından muhteşem bir merasimle karşılanan Afşin, bu başarısından dolayı büyük bir itibar kazandı. Başta Ebû Temmâm olmak üzere şairler Afşin hakkın-da methiyeler yazdılar.

Halife ordularının Bâbek problemiyle meşgul olduğu sıralarda Bizans İmparatoru Theophilos, 837 yılında Zibatra'ya karşı bir sefer yaparak şehri tahrip etti. Halife Mu'tasım, Afşin'in dönmelerinden hemen sonra büyük bir ordu ile Nisan 838'de Ammüriyye'ye (Amorion) hareket etti. Halife Tarsus üzerinden Anadolu'ya girerken on bin kişilik bir Türk kuvvetinin başında Malatya taraflarından Bizans topraklarına giren Afşin de kuzeye doğru ilerliyordu. İki ordu Ankara'da birleştikten sonra Ammüriyye üzerine yürünecekti. Müslüman kuvvetlerinin ülkesine girdiğini öğrenince harekete geçen Bizans İmparatoru Theophilos, önce Afşin tehlikesini bertaraf etmek düşüncesiyle onun üzerine yürüdü. Temmuz 838'de bugünkü Kazova'da yapılan savaşta Theophilos

mağlûp oldu ve canını zor kurtararak İstanbul'a döndü. Halife Mu'tasım ile Afşin Ankara'da buluştular. Ordu yeniden tanzim edilerek sağ kanat kuvvetlerinin başına Afşin getirildi. Ammüriyye'ye gelen Abbâsî ordusu on iki günlük kuşatmadan sonra, 12 Ağustos 838 tarihinde şehri fethetti. Afşin diğer Türk kumandanlarla birlikte Ammüriyye'nin fethinde çok büyük rol oynadı.

Halife Me'mûn devrinde başlayan ve Mu'tasım zamanında da devam eden askerî başarılarından dolayı Afşin'in haklı olarak kazandığı nüfuz ve itibar, devlet ricâli, özellikle Arap ileri gelenleri arasında kıskançlığa sebep oldu. Rakipleri, onun halife ve ordu nezdindeki itibarını sarsmak için her fırsatı değerlendiriyorlardı. Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir, Vezir Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât ve Kâdikudât Ahmed b. Ebû Duâd bu hususta büyük rol oynadılar. Afşin özellikle Abdullah b. Tâhir'in tahrikleriyle 840 yılında tevkif edildi. Bir rivayete göre, Bâbek problemi ortadan kaldırıldıktan sonra Azerbaycan valiliğine tayin edilen Afşin'in kayınbiraderi Mengü Çür, Bâbek'e ait zengin bir hazineyi ele geçirmiş, ancak bundan ne halifeyi ne de Afşin'i haberdar etmişti. Dönemin sâhib-i berîd'i Abdullah b. Abdurrahman bu durumu halifeye bildirince halife, Büyük Boğa'yı Mengü Çür üzerine gönderdi; Mengü Çür yakalanıp Sâmerâ'da hapsedildi (225/839-40). Halife, Mengü'nün Afşin'in emriyle hareket ettiğini öğrenince Afşin'e karşı tavrı değişti ve 840 yılında onu da hapsedtirdi. Afşin hapishanede iken hem buradan kaçmak hem de Hazar hakânını halifeye karşı kıskırtmak için planlar hazırlıyordu.

Vezir, kâdikudât ve Bağdat Valisi İshak b. İbrâhim'den meydana gelen bir mahkeme heyetinin huzuruna çıkarılan Afşin, halife ve devlet erkânını öldürmeye teşebbüs etmek, izinsiz olarak Üşrüsene'ye para göndermek, Taberistan Meliki Mazyâr'ı isyana teşvik etmek, Mecûsiliği ihya etmeye ve Abbâsî Devleti'ne son verip Sâsânî Devleti'ni yeniden kurmaya çalışmak, gerçekten Müslümanlığı kabul etmeyip eski inancını sürdürmek, putperestliğe ve Mecûsiliğe dair kitaplar okumak, evinde heykeller ve putlar bulundurmakla suçlandı. Ayrıca Soğd meliklerinden Merzûbân b. Türgiş de mahkemede Üşrüsene halkının Afşin'e "ilâhlar ilâh" diye mektup yazdığını iddia etti. Bunun